
ІВАН ОГІЄНКО — ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ

УДК 821.161.2.09(092)

Є.І.Сохацька*Кам'янець-Подільський державний університет***ШЕВЧЕНКІАНА ІВАНА ОГІЄНКА**

У статті аналізуються літературознавчі праці Івана Огієнка, присвячені творчості Тараса Шевченка та визначенню світоглядних позицій поета.

Ключові слова: зміна ідеологічних постулатів, толерантність, християнські вартості.

Маловідомою в сучасному шевченкознавстві є творчий доробок митрополита Іларіона (Івана Огієнка). Проте він є автором низки праць, присвячених інтерпретації творчості Тараса Шевченка та визначенню його світоглядних позицій, а саме: “Перше видання революційних віршів Тараса Шевченка”, 1960; “Словник Шевченкової мови”, 1961; “Релігійність Тараса Шевченка”, 1964 та ін. Широкому науковому загалу вони стали доступні завдяки Фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка), яка до 120-ти річчя від дня народження Івана Огієнка видала збірник його праць “Тарас Шевченко” (К., 2002 р.).

Повернення Шевченкіани І.Огієнка до наукового обігу стало можливим завдяки зміні ідеологічних постулатів, відкритості та толеруванню різних оцінок у сучасній українській науці.

Виразне захоплення Шевченком Огієнко виявив ще за молодих літ. У всеукраїнській газеті “Рада” за 1909 рік він вміщує чимало статей, присвячених феномену Шевченка: “Шевченко на селі. Чи знають Шевченка та його твори наші селяни?” (1909. — № 46), “Як колись читали Шевченка” (1909. — № 47), “Нариси з духовного життя селян. Українська самосвідомість наших селян” (1909. — № 125).

Усі нариси об’єднує просвітительська настанова автора — донести до свідомості українського селянства велич Шевченкової постаті. Виявилось уміння Огієнка аналітично мислити, надавати викладу емоційності. Доброю ж школою для науковця Огієнка була участь у “Семінарії російської філології” В.Перетца під час навчання на історико-філологічному факультеті Київського університету (1907-1909 рр.). За твердженням В.Ляхощкого, він був одним з найактив-

ніших його учасників, заявив про себе як здібний і перспективний науковець [1]. Проявилися виразно й задатки майбутнього Огієнко-ученого і державника. Так, тут сформовано принцип моральності науки, притаманний усій його діяльності. *“Моральний обов’язок всіх нас — розказати народові правду про його славетного поета”*, — наголошує Огієнко [2, с.2].

Порушує він і таку актуальну на той час проблему [і сьогодні не менш. — Є.С.] *“української книжки, якої обмаль (...) у нас для народу, мало пишеться, мало видається”* [2, с.2]. Виразно визначає молодий вчений-публіцист ті чинники, які гальмують духовний розвиток української села: брак української книжки, русифікація школи, низька національна свідомість селян, яка все-таки *“починає спроквола зростати”*. Вдало вводяться в текст статті *“Українська самосвідомість наших селян”* ремінісценції з *“Кобзаря”*: *“Чий сини? Яких батьків?”* [3, с.2]. На оптимістичній ноті завершує Огієнко своє дослідження соціологічного плану про сприйняття творчості Шевченка читачем з народу: *“За три останні роки [1906-1908. — Є.С.], як-не-як, а українська самосвідомість серед селян починає спроквола зростати. А це вже певна ознака, що вона виростає, і зацвіте, і вродить. Тоді тільки настане час, коли селяни з певністю знатимуть, — “хто ми, що ми, і чий ми діти”* [3, с.2]. Отож Шевченковими словами завершує Огієнко свою працю. Влучно зазначає огієнкознавець М.Тимошик, що його нариси — не *“традиційна розповідь про життєвий і творчий шлях генія українського народу”*, а *“вір — проблемний, доказовий, емоційний”* [4, с.12].

Згодом зацікавлення Огієнка Шевченком оформляються в праці *“Грамаітично-стилістичний словник Шевченкової мови”* (1919, 1936, 1961), *“Шевченко як творець української літературної мови”* (1961), *“Вираз” в Україні в Шевченка* (1954), *“Перше видання революційних віршів Тараса Шевченка”* (1961), *“Релігійність Тараса Шевченка”* (1964); в праці, підготовленій до 100-річчя від дня народження Шевченка: *“Чергові завдання шевченкознавства”*, *“Шевченкові рукописи”*, *“Видання Шевченкових творів”*, *“Три літа”*, *“Скасання панщини”*, в численні статті і рецензії, що друкувалися у його журналі *“Віра й Культура”* (1953-1967 рр.), у його душпастирських посланнях та промовах.

У чому ж своєрідність, а почасти й новизна шевченкознавчих досліджень Огієнка?

Це, передусім, ствердження думки про глибоку релігійність Тараса Шевченка. У праці *“Релігійність Тараса Шевченка”* (написана у канадський період життя у Вінніпезі 1964 р., вперше опублікована в Україні 2002 р. заходами фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка) у Києві) сам Огієнко визначає новизну свого підходу до творчості Кобзаря: *“Про релігійний стиль взагалі, а в мові Шевченка зокрема, ще ніхто не писав. Я починаю цю ділянку, і то тільки поверхово, — виставляю саму цю думку, саму ідею, — коротенько я торкнувся її в своїй новій праці “Словник Шевченкової мови” 1861 р., ст. 1110-15. Це першорядне питання в українській літературі, яке ми обходимо мовчанкою, а його треба докладно вивчати.*

У нас здавна ведеться дискусія про релігійність Шевченка: чи він був взагалі релігійний, чи може був атеїст, як тепер совєтська літера-

тура вперто твердить по сотнях своїх видань. Я на це питання відповідаю цією об'єктивною працею про релігійність Тараса Шевченка.

Я покажу тут, що релігійний стиль у Шевченкових творах дуже сильний, що він — душа його мови й його загального стилю, що він — ознака Шевченкового думання від початку його писань до могили (1837-1861) (...) завдання цієї праці: показати, що “Кобзар” — високо релігійний твір” [5, с.6-7].

Треба зазначити, що у названій праці (та й в усіх інших) Огієнко полемізує з радянськими шевченкознавцями, обвинувачує їх у ідейному перекрученні, догматизмі та суб'єктивізмі. Інакше і не могло бути в працях радянського часу, часу ідеологічних застережень і табу, одновимірних оцінок. За ними, Шевченко — лише борець проти царизму та атеїст. Правда, в силу явної очевидності й безсумнівності Шевченкових слів, відзначалося захоплення поета Біблією, одкровеннями старозавітних пророків і апостолів нової віри. Але всі ці твердження закамуювалися в ортодоксальну стилістику, піддавалися дозувальному пресу.

Квінтесенцією праці “Релігійність Шевченка” є тлумачення поняття “Шевченкова моральна й релігійна наука”. Огієнко знаходить дуже влучне слово для визначення суті Огієнкової творчості — учительно-навчальна. Чи не найближче до такого визначення стилю Шевченкових творів підійшов сумлінний шевченкознавець Ю.Івакін. У праці “Творчість Т.Г.Шевченка періоду заслання” (К., 1984) він слушно наголошував на просвітительсько-дидактичній настанові творів цього періоду, зокрема соціально-побутових поем “Варнак”, “Марина”, “Сотник”, “Титарівна”, “Москалева криниця”, однак слово “просвітительський” у нього поєднувалося зі словом “революційний” [6, с.156-157].

За твердженням Огієнка, “*Шевченко був проповідником і вмів ним бути*” [5, с.47]. З цього погляду зрозумілими стають, за Огієнком, недоробленість, незакінченість та неопрацьованість форми деяких віршів поета, що сильно дратувало Панька Куліша [5, с.47]. Зате зміст Шевченкових творів завжди ясний і великий. Будучи сам великим оратором, Огієнко відзначає високу духовність Шевченкових віршів, обстоювання в них правди Божої. Він пише: “... *більшість Шевченкової науки можна повторювати в Церкві на проповідях, так ніби цитати з якого церковного твору. І треба тільки жаліти, що українське Духovenство так рідко цитує “Кобзаря”, — для проповідей з нього можна брати обома руками!*” [5, с.47]. За пройнятість віршів релігійною та національною наукою і називають, стверджує Огієнко, Шевченка національним пророком. Таке визначення згодом у Огієнка буде модифіковане і в остаточному висліді буде сформульовано так: “*Шевченко — творець української національної ідеології. Саме під впливом Шевченкових творів українці перетворилися в міцну свідому націю*” [7, с.417-418]. Для Огієнка-державника не було чистої кабінетної науки. Вся вона має націотворчий характер, насичена націотворчими філософемами. Під цим кутом зору значну цікавість має творчість Огієнка варшавського періоду, зокрема видання “Наша культура” (1935-1939 рр.). У часи української бездержавності, закамуюваною біль-

повищським радизмом, Огієнко дбав про духовний розвиток нації, її консолідацію та плекання її національної свідомості [8, с.32-33].

У цьому ж розділі Огієнко торкається питання про атеїзм Шевченка, зачеплене перед тим, приміром, у працях “Перше видання революційних віршів Тараса Шевченка” (1961) та у “Три літа” (незакінчена, вперше опублікована у виданні М.Тимошика). Суть названого питання, за Огієнком, така: *“Шевченко невіруючим не був, але Шевченко часто був глибоко експансивним, нездержливим, нервовим — тоді він міг виступати і проти Бога. Це — не свідомий атеїзм, це — безсилий, хворобливий відчай, але відчай тимчасовий”* [9, с.335].

Огієнко по-новому, по-своєму трактує основи світовідчуття Шевченка. Саме він, стверджує митрополит, засуджував, дошкульно і в’їдливо висміював безбожників-атеїстів, сучасних йому і будучих, приміром у “Дружньому посланні” (більше відоме як “І мертвим, і живим...”):

*Заліжете на Небо
І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, і все знаю:
Нема ні пекла, ані Раю,
Немає й Бога — тільки я,
Та куций німець узлуватий,
А більш нікого!* [10, с.269].

Огієнко робить співставлення висловів з поезії Шевченка і Псалм. Так, у Псалмі 13.1 сказано: *“Говорить безумний у серці моїм: Нема Бога!”* або *“Хто говорить Нема Бога той безумний”* [5, с.52].

Моральна Шевченкова наука, за Огієнком, досягає рівня релігійно-церковної. Це проявляється насамперед у його проповідях Новозавітного вчення (“Святого Господа любить, І брата милувать!”), у наскрізних у його поезії культу родини, батька-матері, у дихотомії любити Україну — любити Бога:

*Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте!* [10, с.291].
*Свою Україну любіть,
Любіть її во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть!* [10, с.300].

У завершальному акорді розділу виразно проявилися риси громадянської позиції Огієнка, зрощення релігійності й світкості. Потрібне не голе шанування Шевченка, а втілення його науки в життя. Ця заувага Огієнка варта томів директив і постанов партій! Жаль, що ці слова не доходили в Україну і не могли мати відповідної рецепції! Обкрадений духовно люд мовчки терпів ярмо більшовизму...

У цьому й феномен Огієнка: прийнявши церковний сан, він не зрікався українськості, відчуття болю за поневолений народ. Воістину був втіленням ним же сформульованого принципу: *“Служити народові — то служити Богові!”*

У розділі VIII (“Шевченко в безнадії та в розпачу”) названої праці (“Релігійність Тараса Шевченка”, 1964) Огієнко торкається дражливого питання про богохульність Шевченка. Відомі його випади ніби проти Бога, проти церковних служителів (“Кавказ”). Однак у цьому Шевченко не був винятком. Глибокий знавець релігії, Огієнко наводить приклади подратованого звернення до Бога, оправдані дійсністю, з Псалтиря, Біблії та Книг Пророчих. *“Хто глибоко й по-синівському любить Бога, як рідного батька, той часом і поводить ся з Ним, як зо своїм батьком”* [5, с.57]. За Огієнком, “Кобзар” — це чиста книга гарячих сліз, тяжкого горя та смертельної печалі, а то й чорної розпуки... [5, с.59]. Знаменно, що в своїй великій ненависті до царату Шевченко залишається і не забуває про Бога:

*Пошлем душу аж до Бога,
Його розпитати, —
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати?* [11, с.189-190].

*Людоїде, змію, —
На Страшному на Судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих!* [10, с.196].

Отже, стверджує справедливо Огієнко, *“у Шевченка насильство — це одне, а Бог — це непорушне в нього”* [5, с.59].

Друга причина так званого богохульства Шевченка, його виступів проти Бога, на думку богослова, це відбиток двовір'я у його творчості, що ще сильно панувало в Україні в часи Шевченка. Це поєднання чистого християнства з ідеями та віруваннями поганства. Названа проблема стала предметом аналізу в його праці “Дохристиянські вірування українського народу”, написаній 1946 (Лозанна) і вперше видрукуваній заходами Інституту Дослідів Волині (Вінніпег) 1965 року [11]. Звернення до ворожки, освячення ножів помсти, хула — яскраві того прояви. Шевченко любив Україну найбільше за все, бачив, як її грабують і зневажають, і кричав з розпуки:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену Святого Бога:
За неї душу погублю!* [10, с.318].

Отже, і в відчай думка Шевченка залишається релігійною (бо ж пам'ятає про загублення душі!). Тому можна цілком погодитися з Огієнком, що *“свідомим богохульником Шевченко ніколи не був”* [5, с.56].

ІХ розділ “Зіссуття Шевченкових творів” є логічним продовженням попереднього. Подаючи свої аргументи контроверсійного питання “богохульності” Шевченка, Огієнко лише заторкнув питання редагування творів поета. І тут він виявляється глибоким шевченкознавцем: *“... повного “Кобзаря” Шевченко сам не редагував. А коли б редагував “Кобзаря” сам Шевченко, безумовно, деякі свої вірші він би викинув! Бо вони зродилися в нього в час глибокої безнадії...”* [5, с.56]. Справді, сучасне повне видання “Кобзаря” не є тотожне останньому прижитте-

вому виданню “Кобзаря” 1860 р. Книга була задумана Шевченком як перший том “Поезії” Т.Шевченка, на вимогу цензури вийшла під назвою “Кобзар”, до того ж добре була проціджена нею [12, с.474].

Якщо перший “Кобзар” вміщував лише 8 творів, то 1860 року — 17 (16 — друкувалися в 40-50-х роках, вперше повністю “Давидові псалми” — 1845). Отже, сюди не ввійшли революційна сатира періоду “трьох літ”, поезія Шевченка періоду заслання (1847-1857) та неспокійних останніх літ, спричинена арештом поета 1859 р. Саме в цих творах муза Шевченка сповнена гніву, зневіри та розпачу (“Сон”, “Кавказ”, “Заповіт”, “Варнак”, “Княжна”, “Марія” та ін.).

Дев'ятий розділ (“Зіссуття Шевченкових текстів”) тієї ж праці повністю присвячений питанню стану рукописної спадщини Шевченка. Згодом він напише спеціальну працю “Шевченкові рукописи”, копію рукопису якої опублікував М.Тимошик [9]. Огієнко відзначає поширений за Шевченкових часів старий звичай читати літературні твори в рукописах. Згадаймо факт появи “Енеїди” І.П.Котляревського (1789) завдяки рукопису, що попав в руки конотопця Максима Парпури. Так побачила світ книга, що започаткувала нову українську літературу.

Тому нерідко бувало, зазначає Огієнко, що при переписуванні Шевченкові твори підправлялися, до них дещо додавалося переважно гострішого характеру. Згодом сам Шевченко це приймав, ще щось додаючи. Так народжувалися різні не авторські варіанти Шевченкових творів.

Серцевиною розділу є різночитання Шевченкових текстів, яке знову зачіпає тему “Шевченко-атеїст”. Огієнко наводить місця з радянських видань і видань “Кобзаря” 1910 за редакцією В.Доманицького та лейпцизького видання 1859 р. (“Новые стихотворения Пушкина и Шавченки”) і робить висновок не на користь перших. Особливо вражаючими, досі не відомими в шевченкознавстві (бо ж праці Огієнка не видавалися!) коментарі вченого до “Заповіту” (“Як умру, то поховайте”), вперше надрукованого в лейпцизькому виданні. Виявляється, там не було атеїстичного *“а до того — я не знаю Бога”*. На думку Огієнка, *“... хтось пізніше наемисне вставив “я не знаю Бога”, і тим зіпсував і будову вірша, і Шевченкову ідеологію, роблячи з нього атеїста”* [5, с.67-68].

Учений зазначає, що чув про автографи, де нібито рукою Шевченка написано *“я не знаю Бога”*, але є й автографи і без цього. Доповнюючи Івана Огієнка, треба сказати, що названий вислів є все-таки у книзі автографів Т.Шевченка [13, с.107]. В інших же списках, за В.Бородіним, їх справді не було, приміром, у списку В.М.Білозерського, який було відібрано у нього під час арешту [14, с.509]. Отож, дослідник дав настанову на подальший пошук, але вона не могла бути почата в Україні. Справа за майбутнім.

Поки немає єдиного текстологічного вивіреного тексту, вчені різних поколінь по-різному трактують цей дражливий вислів Шевченкового “Заповіту”. Леонід Білецький (сподвижник Огієнка по Кам'янець-Подільському університету і сокурсник по Київському) у вінніпезькому виданні “Кобзаря” так коментує ці рядки: *“а до того... а до того часу, доки ворог в Україні, я Бога не знаю. Думка, що Бог є сторож правди на*

землі, проходить через усі твори Шевченка. Коли ж Україна в неволі, то цю неволю допускає сам Бог. Тому поет є готовий відirectись навіть від Бога, коли така несправедливість його народові діється” [15, с.439].

Євген Сверстюк у вислові: *“Полину до самого Бога молитися... а до того, я не знаю Бога”* бачить прояв “своєї” шевченкової мови, тобто своєрідність шевченкового стилю. На його думку, *“це містичне відчуття: поки не розірвані кайдани, він навіки заклятий. Він просить-заповідає: порвіть кайдани — відпустіть мою душу на покаяння... Це незабгненна таємниця любові до матері — України, її розірвати неможливо, і навіть смерть безсила”* [16, с.112].

Огієнкове проникливе читання тексту “Заповіту” лейпцизького видання, на мою думку, повинно бути взятим за основу. Це назавжди відкине бажання трактувати ці рядки в атеїстичному дусі. Все велике, геніальне — просте. Твердження Є.Сверстюка про просьбу відпустити душу на покаяння не може бути прийняте. Шевченко відчував себе живим, пишучи “Заповіт”, у поезії-візії його позаземного життя. Поки живий, він не може бачити Бога, адже Бог на небі. Полину на небо й там побачу Бога, адже місце Бога на небі. А завдання живих — боротися за волю. Тому вираз *“до того я не знаю Бога”* не має ніякого атеїстичного змісту. Однак у це щиро вірив авторитетний і проникливий шевченкознавець Юрій Івакін: *“...а до того Я не знаю бога. Варте уваги, що ці антиклерикальні рядки написані 25 грудня 1845 р., тобто на різдво. Ось які думки про релігію володіли поетом у день, найбільшого християнського свята!”* [17, с.369].

Розділи X-XVI присвячені аналізу поеми “Марія” (1859 р.) Тараса Шевченка.

Відомо, що ще в дожовтневому літературознавстві цей твір був причиною визначення поета як атеїста й богохульника. Відомо, що російська православна церква (та й греко-католицька в Галичині) засуджували Шевченка за довільне, на основі власної творчої інтуїції (І.Франко) трактування біблійної оповіді про народження Христа від Пречистої Діви. Поема “Марія” — одна з численних варіацій теми жінки-матері. Вона стоїть в ряду з “Катериною”, “Наймичкою”, “Слепою”, будучи кульмінацією зображення образу матері [18, с.149]. І.Огієнко ж головною метою “Марії” вважає бажання Шевченка допомогти визволенню селян з кріпацтва, заступитися за них. Підтвердженням цього є вступ до поеми, в якому звучить звернення до Пречистої заступитися за окрадених, сліпих “невольників” і поблагословити селянство до нового життя, яке уряд готував йому проектом визволення (1861). Жанр поеми вчений визначає *“як літературно-поетичну агітацію за краще визволення селян від паничини”* [5, с.76]. Як і Франко, Огієнко називає поему вершиною поетичної досконалості: *“Поема лагідна, спокійна, любовна, а мова її переповнена величчями, солодкими церковнослов’янізмами, які Шевченко все життя щиро любив”* [5, с.78]. У “Марію”, твердить він, Шевченко вклав всю свою віруючу душу, все своє любляче серце. Вражає велика любов поета до Богородиці. Він називає її найніжнішими словами й епітетами: Пренепорочная, Святая, Пречиста та ін.

Вказує Огієнко й на джерело поеми — це “Акафіст Пресвятої Богородиці”.

Глибокий знавець церковної літератури, Огієнко, як ніхто з дослідників, вказує на неповне використання Шевченком багатой апокрифічної літератури [5, с.81], а натомість — його опертя на свою поетичну уяву (порівняймо: у Франка — на основі власної інтуїції). Святу Родину він змалював, як українську селянську бідну родину. Треба було ж пожаліти селян хоча б тому, що Діва Марія, її Синок Ісус і Йосип були теж прості селяни!.. Не відповідає “церковному Переданню” (вслів Огієнка) закінчення поеми. Марія не померла з голоду під тином (селянська версія), а виконувала християнську місію, як і всі інші Апостоли. А уділом її була свята Гора Афон. Все своє життя Діва Марія прожила в Апостола Івана, і в нього й упокоїлась — на острів Патмосі. За Огієнком, усього цього Шевченко ніби й не знав, бо писав свою поему лише за “Акафістом Пресвятої Богородиці”. Про інше ж, тобто правдивий і ширший життєпис Марії, Шевченко не дбав, адже мета його була інша — агітаційна проповідь визволення селянства від панщини.

Повністю інноваційним є розділ XV — “Основна Шевченкова помилка в Марії”. Огієнко подає свій, заснований на глибокому знанні старослов’янської мови, переклад епіграфа до поеми: “*Радуйся, ти боновила еси зачатя студно*”. У В.Сімовича: “*Радуйся, бо тиновила тих, що в ганьбі зачаті*”. У Л.Білецького: “*Радуйся, Богородице, бо ти відродила тих, що у соромі*”. “*Здається, що й Тарас Шевченко, на великий жаль, — пише І.Огієнко, — зрозумів цей привіт з Акафіста власне так, як його більшість сприймає: “Радуйся, бо Тиновила соромно зачатих”. Таке розуміння повний еретичний нонсенс, і він приводить до великої ереси, бо кидає дику хулу на Народження Дівою Марією... І самого Акафіста, що існує 13 віків, аж надто понижує!*” [5, с.90]. Переклад Огієнка: “*Радуйся, бо Тиоживила (новила) у скверні зачатих!*” Точніше: “*Радуйся, бо Тиоживила тих, що зачалися в первородному гріху (від Адама і Єви)!*” [5, с.91]. Отже, робить висновок І.Огієнко, не про покриток мова, як помилково зрозумів це і Т.Шевченко, і багато інших. І глибше: Св. Синод неясним виданням Акафіста (без примітки, в якій потрібно було сказати, що таку ересь осудив анафемою ще III Вселенський собор 431-го року в Ефесі) увів у заблудження Т.Шевченка. “*І коли винуватити кого за “Марію”, то не одного Шевченка, а й Св. Синод російської Церкви!.. — зазначає І. Огієнко. — Через усе це я стверджую: Тарас Шевченко помилився в “Марії” невідомо, тому це накинена помилка, а не гріх проти Духа Святого*” [5, с.93].

У розділі XVII “Закінчення: Шевченко був віруючий!” Огієнко підсумовує всю працю й стверджує, що Шевченко був людиною щиро й глибоко релігійною, а його “нарікання” на Бога були випадковими і породжувались виключно його розпачем, спричиненим як важким життям України, так і своїм власним.

Такої ж думки дотримується о. Василь Зінько [19]. За його підрахунками, слова Бог, Божий і Господь згадано в “Кобзарі” 485 разів,

а звертання “Боже” — 113 разів, Свято, Святий — 160 разів. Пречиста Діва Марія згадана до 30 разів, чернець, черниця — до 30 разів. Святе Причастя — Євхаристія — 5 разів, а небо — понад 10 разів, молитва — біля 150 разів. Як набожна людина, Тарас Шевченко згадує про гріх та споріднені з ним слова 30 разів. Про небо, вічну нагороду — понад 10 разів. А усіх цих слів у “Кобзарі”, що стосується релігії та Божого, їх є майже півтора тисячі. Вражаюче!

Усе висловлене цілком підтверджує тезу Огієнка: Шевченко атеїстом не був... Він ревно служив і Богові, і українському народові, як це робили і давні пророки [20, с.423].

Варто відзначити й таку рису дослідницького почерку Івана Огієнка, як уміння актуалізувати політичний характер поезії Тараса Шевченка. Так, свою монографію про революційні вірші Шевченка він “прив’язав” до ювілею, який припав на 1961 рік — 100-річчя скасування панщини (кріпосного права) в Росії. Тому й перший розділ праці має назву “Найбільший ювілей”. Огієнко вдало актуалізував політичний характер Шевченкової поезії, адже його революційні вірші чи не найбільше спричинилися до відміни кріпацтва, до розхитування самодержавного трону і взагалі сприяли піднесенню революційної та національної свідомості мас.

“Взагалі треба сказати, — зазначив Огієнко, — що революційні твори Т.Шевченка в справі повалення царату та його рабства в Росії відіграли першорядну роль” [21, с.105].

Такий аспект дослідження пригадує нам молодого Огієнка часів УНР — державника і політика. Його боліла доля підневільного колгоспного селянства, цих нових колгоспних рабів. Недарма в народі, за переказами, аббревіатуру ВКП(б), якою до 1952 р. офіційно позначалася назва сталінської партії, народ розшифрував так: *“вторе кріпосне право більшовиків...”* [22, с.68].

Власне, свою книгу Огієнко насамперед присвячує ювілею великого сторіччя — сторіччя повалення панщини [9, с.166].

Як і в часи лейпцизького видання 1859 року, коли поезія Шевченка виконувала революційну дію проти рабства — панщини (і в цьому, за І.Огієнком, його історичне значення), так і нових умовах радянської імперії Шевченко — антикріпосник не склав зброї.

Ось такий висновок можна винести з праці І.Огієнка. Не потьмянів ореол Огієнка як полум’яного політичного борця за свободу України і в еміграційні часи. Людина в рясі водночас була твердим політиком антибільшовицького спрямування. Явище виняткове і дивовижне, що й складає феномен Огієнка.

Варто відзначити ще один момент, який може слугувати ствердженням наукової об’єктивності праць І.Огієнка. Маємо на увазі збіг поглядів учених різних часових площин щодо визначення феномену Т.Шевченка.

Безвідносно Огієнка український шевченкознавець Василь Пахаренко теж визначив націєтворчу і деміюргічну місію Шевченка. *“Шевченко скоріше говорить не від, а для народу, — стверджує він, — виступає медіумом* (вид. В.Пахаренка. — Є.С.) *між предковічною,*

трансцендентною українською душею і новочасними українцями... намагається воскресити оту розчавлену душу, яка відлунюється, та й то все рідше, лише в піснях, у незбагненому щемі серця при спогляданні безмежжя стетів чи дніпровської блакиті. І саме цим — залишаючись до кінця життя письменником-романтиком, — Шевченко кардинально відрізняється від сучасників, що писали на українські теми: Гоцинського, Словацького, Чайковського, Гоголя, Пушкіна, Метлинського, Байрона та наступників” [23, с.24].

Як це співзвучне Огієнковим висловлюванням 60-х років ХХ ст. про Шевченка-пророка, навчителя нації [9, с.222].

Шевченкіана Огієнка, можна стверджувати, розбивала комуністичні стереотипи образу Кобзаря, протистояла відвертим фальшуванням Шевченкового слова, сприяла відстоюванню його християнських вартостей.

Список використаних джерел:

1. *Ляхоцький Володимир*. “Семінарії російської філології” В.Перетца і його учасники (до 90-ї річниці від дня створення) // Бібліотечний вісник. — 1997. — № 3. — С.27-29; *Його жс*. Миттєвості життя — миттєвості історії (невідомі світліни Івана Огієнка) // Слово і час. — 1997. — №3. — С.68-69.
2. *Рада*. — 1909. — № 76.
3. *Рада*. — 1909. — № 125.
4. *Тимошик М.С.* Канадська Шевченкіана Митрополита Іларіона // Іван Огієнко (митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Упоряд., автор передмови і коментарів Микола Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 2002. — 438 с.
5. *Митрополит Іларіон (Огієнко Іван)*. Релігійність Тараса Шевченка. Ювілейне видання з приводу 150-ліття з дня народження Тараса Шевченка (1814-1864). — Вінніпег: Волинь, 1964. — 103 с.
6. *Івакін Ю.О.* Поезія Шевченка періоду заслання. — К.: Наукова думка, 1984. — 238 с.
7. *Огієнко Іван (Блаженніший Іларіон, митрополит Вінніпегу і всієї Канади)*. Поет на службі народові: з приводу всеканадської акції збору пожертв на пам’ятник Тарасові Шевченку // Іван Огієнко (митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Упоряд., автор передмови і коментарів Микола Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 2002. — 438 с.
8. *Сохацька Є.І.* Іван Огієнко — будівничий нації (за матеріалами “Нашої культури” 1935-1937 рр.) // Вісник Житомирського педагогічного університету. — Житомир, 2002. — Вип. 9. — С.32-34.
9. *Огієнко Іван (митрополит Іларіон)*. Тарас Шевченко / Упоряд., автор передмови і коментарів Микола Тимошик. — К., Наша культура і наука, 2002. — 438 с.
10. *Шевченко Тарас*. Кобзар. — К.: Дніпро, 1966. — 623 с.
11. *Іларіон*, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія. — Вінніпег, 1965. — 424 с.
12. *Шаблювський Є.С.* Останні роки життя. Смерть поета. Похорон [1859-1861] // Шевченко Т.Г. Біографія [АН УРСР. Ін-т літератури ім. Т.Шевченка]. — К.: Наукова думка, 1984. — 558 с.
13. *Шевченко Т.* Три літа. Автографи поезій 1843-1845 років. — К.: Наукова думка, 1966. — 118 с.
14. *Шевченко Тарас*. Повне зібрання творів: У 12-ти тт. Поезія. 1837-1847. — К.: Наукова думка, 1989. — Т. I. — 526 с.
15. *Шевченко Тарас*. Кобзар / Ред., статті й пояснення д-ра Леоніда Білецького. — Вінніпег, Канада: Видавничка спілка “Гризуб”, 1952. — Т. III. — 576 с.

16. *Сверстюк Євген*. Шевченко і час. — Київ, Париж: Воскресіння, 1996. — 159 с.
17. *Івакін Ю.О.* Коментар до “Кобзаря” Шевченка. Поезії до заслання. — К.: Наукова думка, 1964. — 371 с.
18. *Франко Іван*. Твори: У 20-ти тт. — К.: Держлітвидав України, 1955. — Т. XVII. — 530 с.
19. *О.Зінько Василь*. Бог та Боже слово у Шевченковому “Кобзарі” // Релігія Тараса Шевченка. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. — 32 с.
20. *Митрополит Іларіон*. Помолімося за Тараса Шевченка // Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Упор., автор передмови і коментарів Микола Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 2002. — 438 с.
21. *Прийма Ф.Я.* Шевченко и русская литература XIX века. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1961. — 411 с.
22. *Мороз Олександра*. Переднє слово [Іван Огієнко. Перше видання революційних віршів Тараса Шевченка. Монографія] // Іван Огієнко. Перші революційні вірші Тараса Шевченка. — Львів, 2001. — С.3-15.
23. *Пахаренко Василь*. Незбагнений апостол. Світобачення Шевченка. — Вид. 2-ге, доп. — Черкаси: Брама-Ісуп, 1999. — 294 с.

The article focuses on the analysis of Ivan Ohienko's literature studies works dedicated to Taras Shevchenko's literary activity and the poet's outlook.

Key words: change of ideological principles, tolerance, Christian values.

Отримано: 15.01.2006 р.

УДК 929(477):930.2

І.І.Тюрменко

Національний авіаційний університет (м. Київ)

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА ТА ЇЇ СУЧАСНИКИ: ІВАН ОГІЄНКО, ОЛЕКСАНДР КОШИЦЬ, ВАСИЛЬ КОРОЛІВ-СТАРИЙ (за матеріалами канадських архівів)

В статті на основі документального матеріалу з канадських архівів досліджуються раніше невідомі факти з життя та діяльності української письменниці Наталени Королеви, аналізуються вигоки її творчості, висвітлюється її становище в середовищі української еміграції і зокрема, її стосунки з визначним українським вченим, релігійним та державним діячем І.Огієнком (митрополитом Іларіоном), диригентом і композитором О.Кошицем тощо.

Ключові слова: Наталена Королева, Василь Королів-Старий, Іван Огієнко, Олександр Кошиць, еміграція.

Не так багато жіночих імен знає українська історія, а тим більше українська література. І все ж особливе місце з-поміж них належить Кармен-Альфонсі-Фернанді-Естрелї-Наталені¹, більш відомій як Наталена Королева (3 березня 1888 — 1 липня 1966) — українській письменниці та громадській діячці, аристократці по духу, вихованню

¹ Наталена — від фр. *Noel*, що означає Різдво, а отже, — свято, так проглумачила письменниця походження свого наймення.